

Utjecaj Katoličke Crkve na razvoj inkvizitornog tipa kaznenog postupka

Sažetak

U ovome radu pružen je povijesno-pravni prikaz utjecaja Katoličke Crkve na razvoj kaznenog postupka, posebice kroz razvoj inkvizitornog tipa kaznenog postupka. U tu svrhu, prvotno će se dati pravno-teorijski prikaz različitih tipova kaznenog postupka i načela kaznenog postupka, prikazat će se nastanak i širenje tadašnjih hereza, progona vještica i inkvizicije u srednjovjekovnoj Europi. Uz to, prikazat će se kako je Katolička Crkva utjecala na razvoj kaznenog postupka, odnosno kako je kroz teoriju i praksu razvila ideju o inkvizitornom tipu kaznenog postupka i načelu oficijalnosti.

Ključne riječi: Katolička Crkva, inkvizitorni tip kaznenog postupka, načelo oficijalnosti, inkvizicija, IV. lateranski sabor

Uvod

Kada zamišljamo Katoličku Crkvu krajem srednjeg vijeka ili općenito srednjovjekovnu Europu i rani novi vijek, često nam padaju na pamet prikazi torture, paljenja vještica i inkvizicijskih postupaka protiv takozvanih heretika.

Sve to se dakako i stvarno događalo i imalo je utjecaj na naša današnja razmišljanja o upotrebi torture, religijskoj toleranciji, humanizmu i religiji općenito. No, ostavilo je i vidljiv utjecaj na razvoj prava, specifično kaznenog procesnog prava kroz razvoj načela oficijalnosti i šire kroz razvoj inkvizitornog tipa kaznenog postupka koji je kasnije bio prihvaćen od većine europskih zemalja.

Cilj je ovog rada je dati povijesno-pravni prikaz razvoja inkvizitornog tipa kaznenog postupka s fokusom na djelovanje Katoličke Crkve.

U tu svrhu, prvotno će se dati pravno-teorijski prikaz različitih tipova kaznenog postupka i načela kaznenog postupka, zatim će se prikazati nastanak i širenje tadašnjih hereza, progona vještica i inkvizicije u srednjovjekovnoj Europi. Uz to, prikazat će se kako je Katolička Crkva utjecala na razvoj kaznenog postupka, odnosno kako je kroz teoriju i praksu razvila ideju o inkvizitornom tipu kaznenog postupka i načelu oficijalnosti.

Tipovi i relevantna načela kaznenog postupka

U pravnoj teoriji prepoznaju se tri povijesna tipa kaznenog postupka: akuzatorni, inkvizitorni i mješoviti koji kombinira prva dva tipa kaznenoga postupka. Akuzatorni tip postupka je bio najraniji i predstavlja „... spor između stranaka – tužitelja i optuženika – koji se vodi pred neovisnim i nepristranim sudom s ciljem da se taj spor riješi“ (Krapac, 2020: 15), no od 13. stoljeća on nadalje biva potisnut i nadomješten inkvizitornim (Damaška, 2021: 15). Glavni element akuzatornog tipa kaznenoga postupka je postojanje različitih funkcija tužitelja, optuženika i suca te ravnopravni položaj tužitelja i optuženika u kaznenom postupku, a to je nešto što je i dan-danas prisutno u modernim pravnim sustavima. Problem je nastao u tome što je vođenje postupka, pa čak i za najteža kaznena djela, ovisio o inicijativi tužitelja privatnika (Krapac, 2020: 16).

Popularna slika akuzatornog postupka ona je gdje svjedoci dolaze na svoju volju i polažu zakletvu pred plemenskim starješinama prije nego što daju svoje viđenje i interpretaciju događaja, dok starješine osiguravaju poštenje prema optuženome štiteći njegove procesne interese (Roodt, 2004:138-139). Tako je prema srednjovjekovnome Salijskome zakonu optuženi dokazivao svoju nevinost prisegom zajedno s određenim brojem suprisežnika koji su najčešće bili njegovi rođaci. Broj potrebnih suprisežnika ovisio je o spornoj činjenici (Kurtović, 2005:172).

Razlog zašto je jednostavna prisega bila prihvaćena kao dokaz nevinosti je to što je ona bila u svijesti tadašnjih teologa i pravnika „povezana s nadnaravnim samo u tom smislu da je strah od Božje kazne za krivokletstvo u ovom ili zagrobnom životu poticaj za davanje istinitog iskaza“ (Damaška, 2021:20). Ordalijski ili božji sud bila je također česta metoda dokazivanja krivnje (Leeson, 2012:693). Cijeli je postupak također imao određene elemente arbitraže te su stranke i bilo tko drugi prisutan mogli predložiti alternativnu presudu od one koju je donio sud. Ako se sud ne bi složio s takvim prijedlogom, nastao bi spor između predlagača i suda, koji se rješavao dvobojem ili presudom kraljevog suda (Kurtović, 2005:175).

S vremenom je došlo do razvoja inkvizitornog tipa kaznenog postupka temeljenog na ideji da bi sud trebao istraživati je li počinjeno kazneno djelo te ako se utvrdi da jest, tko ga je počinio i kako bi počinitelj trebao biti kažnjen. Inkvizitorni tip kaznenog postupka podijeljen je na istragu i suđenje. Tijekom istrage istražitelj, koji se tada nazivao „inkvirent“, stavljaio je okrivljenika u obvezni istražni zatvor i zatim ispitivao svjedoke, vještake i okrivljenika kako bi se moglo skupiti dovoljno dokaza da bi se donijela osuđujuća presuda. Kod težih je kaznenih djela osuđujuća presuda zahtijevala priznanje koje se često dobivalo uporabom torture.

O svim radnjama u istrazi vodio se spis na temelju kojeg je sudac donosio odluku. Oslobođajuće presude bile su rijetke. Najbolje čemu se okrivljenik mogao nadati presuda je kojom se „otpušta ispod suđenja“ što je značilo da se okrivljenik ne proglašava krivim, ali se ne oslobađa krivnje. To je značilo kako se postupak protiv njega u bilo kojem trenutku mogao ponovo pokrenuti. Može se reći da je u ovom sustavu okrivljenik objekt postupka, a ne zaseban i ravnopravni subjekt kako je to u akuzatornom tipu kaznenog postupka (Bayer, 1995a: 16-19).

Primjena inkvizitornog tipa kaznenog postupka vidljiva je u srednjovjekovnim statutima hrvatskih primorskih gradova. Tako se prema statutu grada Labina primjenjivao „Zakon o kotlu“. Kada je optuženu osobu „pratio loš glas“, odnosno kada je ona već ranije imala posla sa sudskim vlastima, optuženici bi bili dovedeni ispred župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u nazočnosti rektora i dvojice svećenika. Optužena osoba trebala je izvući kamenčić iz kotla punog kipuće vode za što je imala tri pokušaja. Ruka bi optuženima zatim bila zapečaćena i bili bi zadržani tri dana u crkvi. Nakon tri dana, ako optuženik nije imao nikakvih opeklin, oslobađao se krivnje, a u protivnome ga se kažnjavalo (Paronić, 2016:11). Taj Zakon predstavlja vrstu Božjeg suda i u njemu se vidi utjecaj Crkve.

Mješoviti tip kaznenog postupka u upotrebi je i danas, a predstavlja sintezu elemenata prijašnja dva tipa kaznenih postupaka. Od inkvizitornog tipa on preuzima podjelu na stadije (istragu i suđenje), ulogu državnog tužitelja koji pokreće postupak, samoinicijativno sakupljanje dokaza suda i ispitivanje okrivljenika, a iz akuzatornog tipa preuzima podjelu suda na suce profesionalce i laike (bilo kroz porotno suđenje ili suce porotnike), podjelu funkcija kaznenog progona i vođenja postupka, položaj okrivljenika kao procesnog subjekta u postupku i javnost rasprave (Krapac, 2020: 18-19).

Naravno, postoje velike razlike među raznim

mješovitim sustavima, pogotovo kada je riječ o razlikama među europskim kontinentalnim sustavima, poput onog u Hrvatskoj i anglo-američkog *common lawa* ili općeg prava. Za anglo-američki sustav može se reći da je više temeljen na akuzatornom tipu kaznenog postupka, a dobar primjer toga institut je porote koji se u Engleskoj razvio iz postupka predbacivanja u franačkom pravu. Naime, kada je došlo do situacije da u slučaju od općeg društvenog značaja nije došlo do privatne tužbe postupkom predbacivanja, porota je predstavljala nadomjestak za nedostatak privatne tužbe.

I danas se u anglo-američkim sustavima uz porotu koja odlučuje o krivnji upotrebljava i takozvana velika porota koja odlučuje o dopustivosti tužbe (Bayer, 1940:9). Tim primjerom vidljivo je dobro poznavanje starih pravnih sustava te kako oni utječu na naše današnje koncepte prava.

Kada je riječ o relevantnim načelima kaznenog postupka, oni se mogu podijeliti na načela vezana za započinjanje postupka i ona vezana za vođenje postupka. Načela koja su bitna za započinjanje postupka jesu akuzatorno načelo i načelo oficijalnosti. Akuzatorno načelo nalaže da sud postupak može voditi isključivo na zahtjev tužitelja, odnosno da sud ne može započeti kazneni postupak po vlastitoj inicijativi. To također uključuje i pravilo da sud može postupak voditi samo u odnosu na osobu na koju se zahtjev odnosi i na kazneno djelo opisano u zahtjevu. Ovo je načelo očito uvedeno iz akuzatornog tipa kaznenog postupka te ono uopće nije prisutno u inkvizitornom tipu (Krapac, 2020: 87).

Iz inkvizitornog tipa kaznenog postupka dolazi načelo oficijalnosti. To načelo nalaže da se neka kaznena djela progone po službenoj dužnosti, točnije od državnog odvjetnika.

Državni odvjetnici kao javni tužitelji nastali su u francuskom inkvizitornom kaznenom postupku i razvili su se iz kraljevskih tužitelja koji su bili predstavnici kralja ili feudalnog gospodara na sudovima i koji su od suda tražili pokretanje istrage u slučajevima u kojima je njihov gospodar očekivao novčani prihod od novčanih kazni kojima bi se teretio počinitelj kaznenog djela. S vremenom, njihova se ovlast širila i izvan Francuske te je ta ustanova uvedena u kaznene postupke većine zemalja kontinentalne Europe (Ljubanović, Novokmet, Tomičić, 2020: 34-35). Danas, barem u Hrvatskoj, državni je odvjetnik onaj koji započinje kazneni postupak i podiže zahtjev za većinu kaznenih djela uz određene iznimke u kojima zahtjev i dalje podiže pojedinac, poput kaznenih djela protiv časti i ugleda (Krapac, 2020: 91).

Što se tiče načela vezanih za vođenje postupka, ističu se inkvizitorno² i raspravno načelo. Ta dva načela nalažu

1 Drugim riječima, nije bila potrebna privatna tužba kao što je to bio slučaj u akuzatornom tipu kaznenog postupka.

2 Treba razlikovati inkvizitorni tip kaznenog postupka od inkvizitornog (ili ponekad inkvizicijskog) načela. Inkvizitorni tip kaznenog postupka je povijesni tip kaznenog postupka

da bi sud trebao s jednakom pažnjom ispitivati činjenice koje idu okrivljeniku³ na teret i one koje mu idu u korist (raspravno načelo), ali da bi sud to mogao nužno je da u određenim situacijama i sam sud predstavlja činjenice i izvodi dokaze (inkvizicijsko inkvizitorno načelo). U praksi, to znači da je u istrazi, kao prvom dijelu kaznenog postupka, veći utjecaj inkvizicijskog inkvizitornog načela.

To je vidljivo iz činjenice da je istraga jednostrani državno-odvjetnički postupak, to jest da je državni odvjetnik jedina osoba koja može provoditi radnje u istrazi, dok okrivljenik ima ograničeno pravo prikupljanja procesne građe i prisustvovanja radnjama državnog odvjetnika. U raspravi prevladava raspravno načelo i obje strane imaju jednako pravo iskazivanja dokaznih sredstava, s tim da sudac ili sudsko vijeće također mogu samoinicijativno izvoditi dokaze u skladu s inkvizicijskim inkvizitornim načelom (Krapac, 2020: 113-115).

Povijest inkvizicije i progona vještica

Katolička Crkva ograničila je originalno svoju jurisdikciju u području kaznenog progona na progon svećenika. Svaki katolički biskup imao je dužnost i pravo pozvati i zatim kazniti bilo kojeg problematičnog svećenika ili redovnika zbog djela počinjenog tijekom svoje službe (Roodt, 2004: 147). U crkvenom vodstvu prevladalo je s vremenom „...uvjerenje da zločine valja suzbijati radi zaštite vrijednosti kršćanskog društva, odnosno u javnom interesu...“ (Damaška, 2012: 29). Jedan od razloga za tu promjenu stupanje je na scenu raznih srednjovjekovnih takozvanih hereza, primarno katarata.

Te hereze bile su inspirirane manihejstvom. Manihejstvo je srednjovjekovna dualistička religija koju je osnovao prorok Mani, spojivši mazdijski dualizam zoroastrijanizma s kršćanstvom i elementima gnosticizma i budizma (Lea, 2012:90). Manihejstvo je bilo progonojeno u Rimskom Carstvu čak i od rimskih poganskih careva poput Dioklecijana, koji ih je optuživao da žele „zatrovati“ rimski narod perzijskim običajima i zakonima. Konstantinovim ediktom 312. godine došlo je kratkotrajno razdoblje religijske tolerancije koje je omogućilo širenje manihejstva po carstvu, no naredni carevi nastavili su s progonima, da bi na kraju ta vjera praktički bila iskorijenjena u carstvu, a time i cijeloj Europi (Stoyanov, 2020: 113-115). Ipak, dualistička vjerovanja inspirirana manihejstvom opet su se pojavila pod drugim imenima pa se može zaključiti kako

prepoznat u pravnoj teoriji, a inkvizitorno načelo je načelo kaznenog postupka koje se i dan danas primjenjuje.

3 Ta prava, koliko god bila ograničena, ipak predstavljaju utjecaj raspravnog načela u stadiju istrage.

su različite srednjovjekovne skupine poput pavličana, albigenza i katarata bile doktrinski gotovo međusobno identične (Lea, 2012:91).

Tako su na istočnoj granici Bizantskog Carstva nastale dualističke skupine poput pavličana iz Armenije i mesalijanaca iz sjeveroistočne Mezopotamije (Stoyanov, 2020: 117, 120). Nastanak (poganske) bugarske države na zapadnoj granici Carstva imao je također veliki učinak na širenje dualističkih vjerovanja.

Bugarska je služila kao utočište mnogim vjerskim skupinama koje su bile proganjane u Carstvu, a njezin nastanak potaknuo je politiku preseljavanja istočnog stanovništva Carstva, a time i pavličana i mesalijanaca na Balkan kako bi se osiguralo ljudstvo za bizantske garnizone tijekom ratova s bugarskom državom (Stoyanov, 2020:132). Tako su na Balkanu nastale organizirane dualističke crkve koje su bile rasprostranjene od Konstantinopola do jadranske obale (Obolensky, 1983:493). Od tamo⁴ dualistička su se vjerovanja vrlo brzo proširila na zapad, posebice u današnjoj južnoj Francuskoj u mjestima poput Toulousea, Foixa, Carcassonnea i drugih (Chaunu, 2002:167-168).

Jedan od glavnih razloga tog širenja na zapad jesu križarski ratovi koji su povećali razinu kontakta između zapada i istoka. Mnogi su križari na svojim pohodima bili upoznati s dualističkim vjerovanjima, prihvaćali ih te su ih potom donosili u svoje zemlje podrijetla (Šanjek, 1988: 232; Stoyanov, 2020: 171). Tako je nastalo katarstvo, koje se ukorijenilo u Languedocu u južnoj Francuskoj gdje je dobilo naklonost lokalnog plemstva, uključujući i velike vlasteline poput Rajmonda VI., grofa od Toulousea (Stoyanov, 2020:173).

Papa Inocent III. imao je cilj iskorijeniti katarstvo iz Languedoca i nakon inicijalnih neuspjeha i sukoba s grofom Toulousea te atentata papinskog legata koji je izvršio Rajmondov pristaša, u siječnju 1208. godine papa proglašava križarski pohod protiv katarata započevši time Albigenški križarski rat 1209. godine (Krahenbuhl, 2013: 9).

Taj rat bio je na trenutke brutalan⁵ i ubrzo se pretvorio u osvajački rat. Završio je nakon 20 godina sklapanjem Pariškog ugovora 1229. godine kojim se osigurala buduća dominacija južne Francuske i kapetskih vladara te smanjenje moći grofova Toulousea (Stoyanov, 2020: 191; Lea, 2012: 206-207). Početni cilj rata,

4 *Ecclesia Dragunthiae* i *Ecclesia Slavoniae*, dvije crkve s područja Balkana, navedene su u inkvizicijskim zapisima kao glavni izvori dualističkih crkava na zapadu (Stoyanov, 2020: 163).

5 Križari su, zauzevši Carcassonne i Beziers, poubijali mnoštvo katolika i katarata bez milosti. (Stoyanov, 2020: 188) Vojnici su pitali opata Arnolda-Amarilka koji ih je vodio kako da razlikuju ortodoksne katolike od katarata, na što je opat odgovorio: „Ubijte ih sve; Bog će prepoznati svoje“ (Armstrong, 2016: 218).

iskorjenjivanje katarstva ipak nije bio ostvaren, što je potaklo papu Grgura IX. da 1233. uspostavi inkviziciju⁶ (Stoyanov, 2020: 192; Krahenbuhl, 2013: 10).

Uz to osnovani su također redovi dominikanaca i franjevac a s glavnim zadatkom suzbijanja dualističkih naučavanja (Bayer, 1969: 97).

Dominikanci su bili osnovani 1217. i služili su kao prvi agenti inkvizicije protiv katara (Stoyanov, 2020: 193). Kroz 13. stoljeće katari bivaju proganjeni i spaljivani, a 1321. godine u Toulouseu biva spaljen posljednji katarski prefekt⁷ Vilim Belibaste (Stoyanov, 2020: 203). Katarstvo je s vremenom bilo iskorijenjeno uz pomoć progona i provedbe smrtnoga kažnjavanja poklonika te vjere.

Važno je razjasniti da kada govorimo o sudovima inkvizicije govorimo o izvanrednim sudovima osnivanim od strane pape za suzbijanje krivovjerstva (hereze). Pojedini Pape, najprije Grgug IX., „...nezadovoljni dotadašnjim uspjehom suzbijanja krivovjerstva putem redovitih crkvenih sudova, pučinju u pojedina područja Crkve slati izvanredne oponomućene suce-inkvizitore, sa zadaćom da u svom području suzbiju krivovjerstvo.“ Inkvizitore je imenovao sam papa ili crkveni poglavar kojeg je papa na to ovlastio (Bayer, 1995b:19).

Inkvizijska „mašinerija“ trebala je naći novu metu kako bi opravdala svoje postojanje, a pronašla ju je u vješticama i čarobnjacima (Ben-Yeshuda, 1980: 9). Papa Ivan XXII., inače i sam progonitelj čarobnjaka, naložio je tako 1320. godine inkvizitoru u Carcassonneu da krene voditi postupke protiv vještica na iste načine kako su to radili protiv heretika (Bayer, 1969: 122). Tijekom njegova pontifikata u južnoj Francuskoj vodili su se brojni postupci protiv navodnih čarobnjaka, a mnogi od njih vođeni su na osobni zahtjev pape (Bayer, 1969: 124). Njegov nasljednik, papa Benedikt XII., koji je i sam neko vrijeme bio inkvizitor, nastavio je takvu politiku (Bayer, 1969: 125).

Objavljivanje *Malleus maleficarum* 1487. dokazuje raširenost straha od predstavlja vrhunac razvoja ideja o vještičarenja na prostoru Europeu (Ben-Yeshuda, 1980: 10).

Malleus su napisali dominikanski inkvizitori Institoris i Sprenger (Bayer, 1969:160). U toj knjizi autori

6 Potrebno je razlikovati rimsku inkviziciju 13. st., čiji cilj je bio iskorijeniti vjerovanja i obrede na zapadu koji su bili protivni učenju Katoličke Crkve, i španjolsku inkviziciju iz 14. st., čiji je cilj bio obrana društvenih, kulturnih i religijskih vrijednosti španjolskog katolicizma koja je s vremenom postala oruđe državne vlasti i društvene kontrole (Šanjek, 1988: 247).

7 *Perfecti* ili savršeni bili su svojevrсни katarski kler. Oni su bili pojedinci koji su primili sakrament *consolamentum* ili utjehe te su morali apstinirati od mesa i spolnih odnosa. Od laika se očekivalo da sakrament prime prije smrti kako bi spasili svoje duše (McCaffrey, 2002: 410).

povezuju čarobnjaštvo izričito sa ženama, odnosno vješticama, te pozivaju na upotrebu torture (Ben-Yeshuda 1980: 11). *Malleus* i druga literatura o vješticama napisana u ovo doba na određeni način predstavljala je konzervativnu pobunu protiv novina toga doba, koje su se pojavile za vrijeme renesanse i reformacije, odnosno prije početaka znanstvene revolucije i razvoja humanizma (Ben-Yeshuda 1980: 14). Progoni vještica trajali su sve do kraja Tridesetogodišnjeg rata i Westfalskog mira 1648. godine koji je „...dao službeni legitimitet religijskom pluralizmu i simbolički završio europsku borbu za moralno redefiniranje društva“ (Ben-Yeshuda 1980: 23).

Primjena inkvizicijskog inkvizitornog načela od strane Katoličke Crkve i njegovo prihvaćanje od svjetovne vlasti

Budući da se akuzatorni sustav, odnosno sustav privatne tužbe pokazao nedostatnim, pogotovo kad govorimo o slučajevima hereze i čarobnjaštva kod kojeg se nije moglo očekivati da će uopće doći do tužbe, Papa Inocent III. sazvao je IV. Lateranski sabor 1215. godine. (Bayer, 1995b: 20-21) Tamo se uspostavila razlika između postupaka *per accusationem*, *per inquisitionem* i *per denunciationem*.

Postupak *per accusationem* bio je redovni postupak vođen po pravilima rimskog prava i temeljen na privatnoj tužbi, tako da će se ovaj rad više fokusirati na druga dva. (Bayer, 1995b: 22)

Postupak *per inquisitionem* mogao je biti započet samo ako je postojala *clamosa insinuat*io, odnosno česti prigovori protiv određenog crkvenog glavar a ili duhovnika ili *publica fama*, to jest javno prošireno mišljenje da je određena osoba počinila kazneno djelo. Sudac je prije započinjanja postupka morao utvrditi ostvarenje jedne od te dvije pretpostavke, što je morao pismeno ustanoviti. Okrivljenik je zatim bio pozvan i upoznat s točkama inkvizicije, odnosno istrage kako bi mu se dala prilika za obranu pred tužiteljem. Inkvizicija ili istraga bila je ograničena samo na te točke, a sastojala se od izvođenja dokaza. Okrivljenik, točnije inkvizent, bio je upoznat sa sadržajem iskaza pojedinih svjedoka i s njihovim imenima te su mu pružena sva prava na prigovore i odgovore kao i u akuzatornom postupku. Ako je sudac utvrdio da netko nije kriv, imao je pravo naložiti inkvizentu da položi zakletvu da nije kriv, a propuštanje davanja zahtjeva dovodi do osude (Bayer, 1995b: 23). Ovaj postupak smatrao se izvanrednim, pa je i u slučaju dokazane krivnje inkvizenta bilo zabranjeno izreći mu najstrože kazne (Bayer, 199b: 24).

Postupak *per denunciationem* bio je identičan *per inquisitionem* postupku, a jedina razlika bila je u njegovom započinjanju. Njemu je prethodila *charitativa correctio* koja se sastojala od toga da je prijavitelj opomenuo osobu koju je namjeravao prijaviti crkvenom sudu po propisima Evandjelja. Ako se okrivljenik nije pokorio, prijavitelj je imao pravo prijaviti ga crkvenom sudu zbog djela za koje je opomena bila izvršena. Prijavitelj je zatim imao pravo voditi postupak protiv prijavljenog, ali to nije bio dužan, nego je to mogao preuzeti sud koji je to provodio na isti način kao u postupku *per inquisitionem* (Bayer, 1995b: 24).

U postupku *per inquisitionem* očit su elementi inkvizitornog tipa kaznenog postupka opisanog u prvom dijelu rada i njegova glavna mana bila je onemogućena objektivnost suca. Papa Inocent III. branio se od kritika time da su u njegovom kaznenom sustavu uloge tužitelja i suca izjednačene, uspostavljajući fikciju o „javnom glasu“ kao tužitelja, odnosno kao tužbe, iako je u stvarnosti iza tog „javnog glasa“ stajao sam sudac (Bayer, 1995b: 25). Zato su ubrzo i pretpostavke, znači *clamosa insinuatio*, *publica fama* i *charitativa correctio*, otpale prvotno u praksi, a zatim i u znanosti te je došlo do razvoja načela oficijalnosti, odnosno do kaznenog progona po službenoj dužnosti (Bayer, 1995b: 26).

Tako izreka pape Inocenta III. da „javna dobrobit zahtijeva da zločini ne ostaju nekažnjeni“ biva kroz povijest inkvizitornog tipa kaznenog postupka korištena kad god su vlasti osjećale potrebu za smanjenjem procesnih prava okrivljenika (Damaška, 2021: 30).

Crkva je također imala poseban postupak za sudove inkvizicije. Radi se o modificiranom obliku postupka *per inquisitionem* postupka s par važnih razlika, a zvao se *inquisitio haereticae pravitatis*. Prva je razlika da u tom postupku okrivljenik nije bio upoznat s imenima ljudi koji su ga prijavili, niti s imenima onih koji su svjedočili protiv njega, što znači da mu je otežana obrana i samim time oslabljen procesni položaj okrivljenika. Druga razliku čini stavljanje većega fokusa na dobivanje priznanja od okrivljenika, što je po prvi put dovelo do uvođenja torture u crkveni kazneni postupak, a to je bilo nešto što je Crkva do tada strogo zabranjivala. Posljednja razlika bila je ta da ako je protiv optuženika postojala vrlo jaka sumnja ili *suspicio violenta*, tada se prema njemu odnosilo kao prema okrivljeniku te mu nije bio dozvoljen protudokaz (Bayer, 1995b: 27). Vidljivo je dakle kako je postupak inkvizicije bio nepošten i brutalan za optuženika prema današnjim standardima te da je daljnje umanjeno raspravno načelo, odnosno nije ga ni bilo.

Takav kazneni postupak kanonskog prava koristili su sudovi inkvizicije; prvotno je bio prihvaćen u talijanskoj teoriji i praksi te je bio izučavan na talijanskim sveučilištima, a kasnije i u Njemačkoj kako su tamošnji

pravni fakulteti bili osnivani po uzoru na talijanske (Bayer, 1995b: 28-29, 60). Ubrzo je taj postupak bio prihvaćen u praksi. Tako je Johann von Schwarzenberg 1507. godine sastavio Red za kaznene sudove Bamberške biskupije, poznat i pod nazivom *Constitutio Criminalis Bambergensis*, koji je tada poslužio kao podloga za proglašenje Reda za kaznene sudove cara Karla V. i svetoga rimskog carstva, poznatog i pod nazivom *Constitutio Criminalis Carolina* ili skraćeno Karolina, osnovanoga 1532. godine (Bayer, 1995b:61; Lobinger, 1916: 565, 566).

Karolinom se u njemačkim zemljama uveo inkvizitorni tip kaznenog postupka i to kao pravno izjednačen s dotadašnjim akuzatornim. Sudac je imao pravo započeti postupak po službenoj dužnosti kada je postojalo „općenito pogovaranje“⁸ da je netko počinio kazneno djelo, na temelju vjerodostojne prijave ili sumnje, te kada je djelo postalo općepoznato. Tužitelj tijekom istrage nije prisustvovao postupku, a ona je postala srž cijelog postupka. Tužitelj je bio prisutan samo na „konačnom raspravnom danu“ kada je cijela stvar u pravilu već bila riješena (Bayer, 1995b: 63-64).

Valja i naglasiti podjelu postupka na istragu i „konačni raspravni dan“. Istraga se sastojala od sakupljanja dokaza, ali tijekom nje optuženik je bio stavljen u istražni zatvor koji je bio obvezan, neovisno radilo se o postupku započetom po privatnoj tužbi ili službenoj dužnosti (Bayer, 1995b: 69). Što se tiče „konačnog raspravnog dana“, sud se već prije samog tog dana sastajao da bi vijećao i sastavio presudu koju je stavljao u spis. Konačni raspravni dan zamišljen je zapravo kao javna svečana rasprava koja je strogo formalno opisana i koja se sastojala od govora stranaka, nakon kojih se sud povlačio na vijećanje te donosio konačnu pisanu presudu. Nju su poslije toga, na javnoj raspravi, obje strane morale prihvatiti govoreći: „Gospodine suče, smatram da je pravo ono što je odlučeno u presudi, koja se nalazi u spisu“ i presuda je tako stupala na snagu (Bayer, 1995b: 70-71). Iz toga je vidljivo očito ograničenje raspravnog načela u opisanom postupku i gotovo potpuno prevladavanje inkvizicijskog inkvizitornog načela, što je dokaz utjecaja kaznenog postupka inkvizicijskih sudova i talijanske pravne teorije. Još jedan dokaz u tom smislu jest propisana uporaba torture koja prema Bayeru postaje „...najvažnija središnja ustanova cijelog (tog) dokaznog sustava...“ (1995b: 65). Nakon donošenja Karoline inkvizitorni tip kaznenog postupka prihvaćale su i druge europske zemlje.

8 Općenito pogovaranje je kako je Bayer (1995b: 64) preveo s njemačkog „gemeine leumut“. Alternativni prijevod bi bio nešto poput „opća reputacija“. Riječ je o institutu sličnom *public fama* iz postupka *per inquisitionem*, dakle o institutu koji omogućuje sudu da *ex officio* započne postupak i bez postojanja privatne tužbe ili prijave, sukladno načelu oficijalnosti.

Austrija je tako prvotno donosila neke posebne zakone koji su preuzimali ili su se zasnivali na talijanskim inkvizitornim teorijama, da bi 1768. godine donijela *Constitutio Criminalis Theresiana* i to pod snažnim utjecajem Karoline, što je vidljivo primjerice iz cjelokupnog preuzimanja optužnog postupka. Theresiana, valja reći, nije vrijedila u cijeloj Habsburškoj Monarhiji, jer nije bila uvedena u zemljama Ugarske krune (Fejes, 2012: 270-271). Španjolska, još jedna zemlja kojom su vladali Habsburgovci, također je pod utjecajem Karoline donijela svoje *Nueva Recopilacion* 1567. godine, a Španjolska Nizozemska je *Ordonance* donijela ubrzo nakon toga, 1579. godine. U Poljskoj je Karolina bila prevedena te su je poljski sudci izučavali i primjenjivali kao vodilju pri suđenju. Švedska nije prihvatila Karolinu na isti način, ali je ona bila poznata švedskim pravnicima tako da je utjecala i na njihov kazneni postupak. Karolinu su Šveđani, pak, primjenjivali u svojim baltičkim regijama s obzirom na to da su one imale tradiciju primjene germanskog prava (Weickhardt, 2007: 60-61). Karolina je također najvjerojatnije utjecala na kazneni postupak Moskovskog Carstva, iako za to ne postoje direktni dokazi (Weickhardt, 2007:70). U Francuskoj su pak 1539. godine donesene *Ordonnance de Villers-Cotterêts* koje slično propisuju primjenu inkvizitornog tipa kaznenog postupka u toj zemlji (Weickhardt, 2007:61).

Zaključak

Rad prikazuje kako je u Europi originalno bio primjenjivan akuzatorni tip kaznenog postupka koji je proizašao iz rimskog prava te kako se oslanjanje na privatnog tužitelja, prisutno u tom sustavu, pokazalo nedostatnim za progonjenje novonastalih hereza poput katara, a zatim i vještica protiv kojih se inkvizicijski apparatus okrenuo poslije istrebljenja katara. U skladu s time, Katolička Crkva je na IV. Lateranskom saboru pod vodstvom Pape Inocenta III. počela razvijati inkvizitorni tip kaznenog postupka kako bi crkveni suci mogli po službenoj dužnosti započinjati kaznene procese bez potrebe za privatnim tužiteljem. S vremenom su se preduvjeti propisani za takvo započinjanje kaznenog postupka sve više i više zanemarivali, što je dovelo do razvoja načela oficijalnosti, a sudovi inkvizicije koristili su još stroži kazneni postupak u kojemu je raspravno načelo smanjeno na najnižu razinu. Takav postupak, a pogotovo načelo oficijalnosti, pokazao se jako korisnim i bio je prihvaćen prvotno u talijanskoj pravnoj teoriji. S talijanskih područja te su se kaznene teorije širile diljem Europe, uključujući i Njemačku gdje je donesen *Constitutio Criminalis Carolina*. Taj dokument predstavlja iznimno važan pravni akt koji je potom utjecao na kazneno

procesno pravo većine zemalja Europe, te je pripomogao širenju inkvizitornog tipa kaznenog postupka.

Summary

The Influence of the Catholic Church on the Development of the Inquisitorial Type of Criminal Procedure

This paper gives a historical and legal review of the influence of the Catholic Church on the development of criminal proceedings, especially through the development of the inquisitorial system of criminal procedure. For this purpose, a theoretical overview of the different systems of criminal procedure and principles of criminal procedure will be given, then a historical account of the emergence and spread of heresies, witch-hunts and the inquisition in medieval Europe will be given, and then it will be shown how the Catholic Church specifically influenced the development of criminal proceedings, i. e. how it developed through theory and practice of the idea of the inquisitorial system of criminal procedure and the principle of official proceedings.

Keywords: the Catholic Church, inquisitorial system of criminal procedure, principle of official proceedings, the inquisition, Fourth Council of the Lateran

Popis literature

1. Armstrong, Karen. 2016. *Polja krvi: Religija i historija naselja*. Biblioteka Reforma, Sarajevo.
2. Bayer, Vladimir. 1940. *Problem sudjelovanja nepravnik a u savremenom kaznenom sudovanju*. Zagreb.
3. Bayer, Vladimir. 1969. *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj*. Zora, Zagreb.
4. Bayer, Vladimir. 1995a. *Kazneno procesno pravo – odobrana poglavlja: Knjiga I. Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava*. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb.
5. Bayer, Vladimir. 1995b. *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja: Knjiga II. Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava*. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb.
6. Ben-Yehuda, N. 1980. *The European Witch Craze of the 14th to 17th Centuries: A Sociologist's Perspective*. *American Journal of Sociology*, vol. 86(1), 1–31.
7. Chaunu, Pierre, 2002. *Vrijeme reformi: religijska historija i civilizacijski sistem: kriza kršćanstva: rascjep (1250. - 1550.)*. Izdanja Antibarbarus, Zagreb.
8. Damaška, Mirjan. 2021. *Dokaz krivnje*. Školska knjiga, Zagreb.
9. Fejes, Istvan. 2012. *Constitutio criminalis theresiana - some institutes of the general part of criminal procedure law*. Zbornik Radova, vol. 46(1), 261-288.

10. Krahenbuhl, Kevin. 2013. *The Albigensian Crusade. Medieval Warfare*, vol. 3., br. 4., str. 6-11.
11. Krapac, Davor; Đurđević, Zlata; Ivičević Karas, Elizabeta; Bonačić, Marin; Burić, Zoran. 2020. *Kazneno procesno pravo – Prva knjiga: Institucije*. Narodne novine, Zagreb.
12. Kurtović, Šefko. 2005. *Opća povijest prava i države – I. knjiga – Stari i srednji vijek*. Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
13. Langbein, John H. 2005. *Prosecuting Crime in the Renaissance: England, Germany, France*. The Lawbook Exchange, Ltd., Clark, New Jersey.
14. Leeson, Peter T. 2012. *Ordeals*, The Journal of Law & Economics, vol. 55., br. 3., str. 691-714.
15. Lobinger, Charles Sumner. 1916. *The Reception of the Roman Law in Germany*. Michigan Law Review, vol. 14., br. 7., str. 562-569.
16. Ljubanović, Vladimir; Novokmet, Ante; Tomičić, Zvonimir. 2020. *Kazneno procesno pravo: izabrana poglavlja*. Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek.
17. McCaffrey, Emily. 2002. *Imaging the Cathars in Late-Twentieth-Century Languedoc*. Contemporary European History, vol. 11., br. 3., str. 409-427.
18. Obolensky, Dimitri. 1983. *Papas Nicetas: A Byzantine Dualist in the Land of the Cathars*. Harvard Ukrainian Studies, vol. 7. str. 489-500.
19. Roodt, C. 2004. *A historical perspective on the accusatory and inquisitorial systems*. Fundamina, vol. 10., str. 138-158.
20. Stoyanov, Yuri. 2020. *Skrivena predaja u Europi: Tajna povijest srednjovjekovne kršćanske hereze*. Sandorf, Zagreb.
21. Šanjek, Franjo. 1988. *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
22. Weickhardt, George G. 2007. *Probable Western Origins of Muscovite Criminal Procedure*. The Russian Review, Vol. 66., br. 1., str. 55-72.
23. Lea, Henry Charles. 2012. *A History of The Inquisition of The Middle Ages; Volume I*. Project Gutenberg: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/39451/pg39451-images.html> (5.3.2024).